

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

РОМАНЧУК Олександр Миколайович

УДК 373.5 (1-22): 33

**ЕКОНОМІЧНА ПІДГОТОВКА УЧНІВ 5–9 КЛАСІВ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ОСНОВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАЦІ**

13.00.02 – теорія та методика навчання технологій

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки НАПН України

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Мадзігон Василь Миколайович,
Інститут педагогіки НАПН України,
головний науковий співробітник лабораторії трудової
підготовки і політехнічної творчості.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Вачевський Мирон Васильович,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
професор кафедри менеджменту та адміністрування;

кандидат педагогічних наук
Левченко Надія Григорівна,
Інститут педагогіки НАПН України,
старший науковий співробітник лабораторії
профільного навчання і профконсультацій.

Захист відбудеться «13» вересня 2013 р. о 14.00 на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.053.19 в Національному педагогічному університеті
імені М. П. Драгоманова, 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова, 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «12» серпня 2013 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. П. Малезик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Конституція України законодавчо закріпила стратегічний напрям розвитку економіки, зорієнтований на соціально-ринкові відносини, що ґрунтуються на різних формах власності та конкуренції.

Зміни, що відбуваються в економіці та організації аграрного сектору, висувають нові вимоги до професійних якостей працівників, зайнятих у цій сфері. А це, у свою чергу, вимагає переосмислення підготовки підростаючого покоління та адаптації його до нових умов сільськогосподарського виробництва, оскільки випускники сільських загальноосвітніх навчальних закладів мають знати не тільки технології вирощування та переробки сільськогосподарської продукції, а також економічні основи і способи ведення сільського господарства.

Сучасна загальноосвітня школа повинна формувати зрілу, свідому молодь, яка розуміє своє місце в житті країни і хоче зайняти гідну позицію в суспільстві. Молоді люди мають бути готовими до праці і життя в нових умовах господарювання, професійної орієнтації та зовнішніх обставин, які значно відрізняються від умов, в яких жили та виховувались їхні батьки.

Саме тому в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року підкреслюється необхідність ознайомлення учнів загальноосвітніх шкіл з основами ринкової економіки, різними формами господарської діяльності, формування в них техніко-технологічних і економічних знань, вироблення практичних умінь і навичок, потрібних для залучення їх до продуктивної діяльності та оволодіння певною професією.

Економічна підготовка учнів сільських загальноосвітніх шкіл є обов'язковою умовою сьогодення, продиктованою новими вимогами організації сільськогосподарського виробництва і галузей, зайнятих обслуговуванням аграрного сектору. Вона покликана сформувати у громадян України економічні знання, економічну культуру, навички підприємництва, навчити аналізувати економічну ситуацію і приймати обґрунтовані рішення.

Основними завданнями економічної підготовки учнів загальноосвітнього навчального закладу можна назвати: розвиток економічно важливих якостей особистості, які підвищують адаптацію молоді у сфері сільськогосподарського виробництва; формування належного рівня економічних знань і вмінь, які б забезпечили конкурентоспроможність майбутніх випускників на ринку праці; перетворення економічних знань в економічне мислення та здатність приймати економічно обґрунтовані рішення.

Аналіз педагогічної літератури показав, що економічна освіта та економічне виховання виділилися в самостійний напрям наукових досліджень у 60-х рр. ХХ сторіччя, хоча їх окремі проблеми було висвітлено в працях

П. Блонського, С. Шацького, А. Макаренка та ін.

Теоретико-методичні дослідження сучасних підходів до економічної підготовки, економічної освіти, навчання та виховання знайшли своє відображення в роботах О. Аменда, О. Варецької, М. Вачевського, І. Кона, В. Крутецького, Н. Левченко, В. Мадзігона, А. Нісімчука, В. Оржеховської, О. Павелків, О. Падалки, Н. Побірченко, І. Прокопенка, І. Сасової, А. Сиротенка, Л. Чеботарьової, Д. Фельдштейна, О. Шпака та ін.

Значну кількість філософських, психологічних, педагогічних досліджень було присвячено визначенню шляхів та методів здійснення економічної підготовки. Так, наприклад, наукові положення методології національної освіти висвітлено в працях В. Андрущенко, С. Гончаренка, І. Зязюна, В. Кременя, Н. Ничкало та ін.; питання психології особистості і психологічних аспектів навчання та виховання розробляли А. Брушлинський, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Л. Запорожець, Г. Костюк, Т. Кудрявцев, В. Моляко, С. Рубінштейн та ін.; управлінський аспект економічного виховання учнів – О. Кравчук, В. Терес, О. Шпак та ін.; концептуальні положення і висновки щодо організації позашкільної освіти, питання навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах представлено в працях Л. Балясної, О. Биковської, В. Вербицького, Б. Кобзар, Г. Ковганич, М. Коваль, О. Литовченко, І. Мельникова, Г. Пустовіт, О. Семенова, А. Сиротенко, Т. Сущенко та ін.

У дисертаційних дослідженнях В. Дрижака, В. Загривого, О. Камишанченко, Ю. Кирильчука, С. Лукаш, Л. Мачулко, С. Мельникова, К. Старченка, О. Тополь висвітлено підходи до вирішення окремих проблем, пов'язаних із специфікою економічної освіти та виховання школярів, зокрема – їх підготовкою до підприємницької діяльності у процесі трудового профільного та трудового допрофесійного навчання, питання змісту та методів економічної освіти школярів у процесі вивчення відповідних курсів.

Хоча протягом останніх десятиліть опубліковано багато робіт учених-педагогів з питань економічної освіти школярів, у них не розглянуті специфічні аспекти економічної підготовки у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці. Це дозволило зробити припущення про необхідність теоретичного обґрунтування й експериментальної перевірки ефективності економічної підготовки, яка в умовах модернізації загальноосвітньої школи та суспільного запиту набуває особливого пріоритету й актуальності.

Проведений аналіз результатів теоретичних напрацювань і практичних досягнень у системі економічної освіти школярів уможливило виявлення низки *суперечностей* між: новими ціннісними орієнтаціями школярів, змушених стихійно адаптуватися до постійно змінюваних соціально-економічних умов, та

консервативністю підходів до економічної освіти в загальноосвітній школі; метою, завданнями та змістом освітньої галузі «Технологія», нагальною потребою використовувати на заняттях з трудового навчання економічні знання й уміння та недостатньою підготовленістю педагогічних працівників до цього виду навчально-виховної діяльності; необхідністю розробки і впровадження інноваційних форм і методів навчання, ефективних дидактичних засобів, що відповідають специфіці економічної підготовки учнів основної школи, і превалюванням на уроках трудового навчання традиційних педагогічних методик і технологій.

Подолання означених суперечностей передбачає: обґрунтування теоретичних засад економічної підготовки учнів основної школи в умовах реалізації завдань освітньої галузі «Технологія»; виявлення педагогічних умов здійснення економічної підготовки учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці; експериментальну перевірку ефективності педагогічних умов економічної підготовки учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Враховуючи актуальність і недостатній рівень теоретичної та практичної розробки зазначених проблем та необхідність удосконалення процесу економічної підготовки учнів в умовах реалізації завдань освітньої галузі «Технологія», нами була обрана тема дослідження: **«Економічна підготовка учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи лабораторії трудової підготовки і політехнічної творчості Інституту педагогіки НАПН України, що здійснювалося в рамках держбюджетної наукової теми «Зміст і методика технологічної освіти у 12-річній середній загальноосвітній школі» (державний реєстраційний номер 0102U00210) та «Наукове обґрунтування відбору і реалізації змісту навчального предмета «Технології» у початковій і основній школі».

Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 3 від 5 квітня 2001 року) та узгоджена Радою координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 6 від 19 червня 2001 року).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови ефективності економічної підготовки учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці.

Для досягнення поставленої мети визначені такі **завдання:**

1. Проаналізувати стан проблеми економічної підготовки учнів 5–9 класів у педагогічній теорії та практиці.
2. Розкрити педагогічні умови економічної підготовки учнів 5–9 класів

у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці.

3. Обґрунтувати критерії, показники та рівні сформованості економічних знань, вмій та навичок учнів основної школи.

4. Експериментально перевірити ефективність педагогічних умов економічної підготовки учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці.

Об'єкт дослідження: економічна підготовка учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Предмет дослідження: педагогічні умови економічної підготовки учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці.

Методологічною основою дослідження є: загальнонаукові принципи системності, цілісності, структурності, динамічності; наукові положення фундаментальних психолого-педагогічних досліджень з проблем загальноосвітньої та спеціальної підготовки школярів; концепція розвитку особистості в процесі діяльності; теорія оптимізації навчально-виховного процесу.

Нормативно-правову базу дослідження складають фундаментальні положення в галузі освіти, які регулюються законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», положеннями, представленими в Національній доктрині розвитку освіти, Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти, Базовому навчальному плані загальноосвітніх навчальних закладів I–III ступенів а також положеннями «Про загальноосвітній навчальний заклад», «Про навчальні майстерні загальноосвітнього навчально-виховного закладу», типовими програмами шкільних предметів.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові положення праць з теоретико-методичних засад трудової підготовки школярів (П. Атутов, А. Вихрущ, О. Коберник, М. Корець, Г. Левченко, В. Мадзігон, Л. Оршанський, М. Піддячий, В. Сидоренко, Д. Тхоржевський, Г. Терещук, В. Тименко, М. Тименко та ін.); дидактичних аспектів організації економічної підготовки учнів (А. Аменд, Н. Барило, М. Вачевський, А. Нісімчук, В. Розов, І. Сасова, І. Смолюк, О. Собчук, Б. Шемякін та ін.); методики підготовки школярів до підприємницької діяльності (Р. Лучечко, В. Дрижак, О. Тополь та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження:**

– *теоретичні:* аналіз соціологічної, філософської, психолого-педагогічної, економічної літератури та нормативних документів, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду роботи середніх закладів освіти, здійснення економічної освіти та виховання школярів, синтез емпіричного матеріалу для з'ясування сучасного стану економічної освіти школярів в теорії та практиці

роботи загальноосвітніх навчальних закладів, обґрунтування педагогічних умов та розробки структурно-функціональної моделі економічної підготовки учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці;

– *емпіричні*: педагогічні спостереження, анкетування, бесіди та інтерв'ю з учнями та вчителями, психодіагностичне тестування; експертна оцінка, педагогічний експеримент;

– *математичної статистики*: для обробки даних і встановлення достовірності результатів експериментального дослідження.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому, що:

– *вперше* розкрито педагогічні умови та обґрунтовано концептуальні положення конструювання змісту економічної підготовки учнів 5–9 класів загальноосвітніх шкіл у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці;

– *удосконалено* сутність поняття «економічна підготовка учнів»; теоретичні основи економічної підготовки; зміст, форми і методи економічної освіти; критерії оцінювання й діагностування рівнів сформованості у школярів економічних знань, вмінь і навичок у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці;

– *подальшого розвитку* набули положення щодо форм, методів і засобів економічної підготовки в умовах технологічної освіти.

Практичне значення дослідження полягає в розробці програми з трудового навчання варіативного модуля для учнів 5–9 класів «Технологія сільськогосподарського виробництва (рослинництво)». Програму схвалено Міністерством освіти і науки України (лист МОН від 29.05.2013 р. № 14.1/12–Г–197, протокол № 4 від 26.04.2013 р.). Розроблена нами програма включає розділи та теми з основ економіки та основ підприємництва, а саме: «Основи економіки сільськогосподарського виробництва», «Правові та економічні основи ведення сільського господарства», «Вибір напрямку господарської діяльності», «Організація виробництва продукції рослинництва», «Основи економічного аналізу господарювання», «Законодавче регулювання фермерської діяльності».

Матеріали дослідження можуть бути використані в загальноосвітніх школах для здійснення багатоступеневої економічної підготовки школярів.

Використання матеріалів дисертаційного дослідження вчителями загальноосвітніх шкіл дозволить підвищити ефективність економічної освіти школярів та рівень їх підготовки до усвідомленого вибору професій сфери економіки та бізнесу сільськогосподарського виробництва.

Впровадження результатів дослідження. Результати дослідження впроваджено в середніх загальноосвітніх навчальних закладах: Карповецькій ЗОШ Чуднівського р-ну Житомирської області (довідка № 16 від 25 січня 2012 р.), Трощанській ЗОШ I–III ступенів (довідка № 11 від 10 лютого

2012 р.), Краснопільській ЗОШ I–III ступенів (довідка № 42 від 24 лютого 2012 р.), Боярському міжшкільному навчально-виробничому комбінаті (довідка № 02-17/26 від 6 лютого 2012 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорювалися на наукових заходах різних рівнів, а саме: міжнародній науково-практичній конференції «Наукова еліта у розвитку держав» (Київ, 9–10 жовт. 2012 р.); всеукраїнських науково-практичних конференціях «Проблеми сучасного підручника» (Київ, 2003 р.), звітних науково-практичних конференціях Інституту педагогіки НАПН України (Київ, 2005, 2011 рр.); засіданнях лабораторії трудової підготовки і політехнічної творчості Інституту педагогіки НАПН України.

Особистий внесок дисертанта. Усі наукові положення, висновки і рекомендації у дисертаційній роботі сформульовані автором та є його науковим доробком. У підручниках з трудового навчання для учнів 5–9 класів, написаних у співавторстві з В. Мадзігоном, Г. Левченком, Г. Кондратюком, Л. Денисенко, автору належать розділи та теми з основ економіки та основ підприємництва сільськогосподарського виробництва.

У статті [16] приділяється увага проблемі економічної підготовки учнів як засобу соціалізації, саморозвитку особистості в умовах ринкової економіки. У статті [15] відображено сучасний стан економічної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл, проаналізовано теорію і практику економічної підготовки учнів 5–9 класів в Україні.

Публікації. Матеріали дослідження представлені у 19 публікаціях (10 одноосібних), із них: 6 статей у наукових фахових виданнях, 10 – навчально-методичних видань, 3 публікації – матеріали і тези доповідей на міжнародних і всеукраїнських конференціях.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків за розділами, загальних висновків, списку основної використаної літератури (284 джерела). Основний текст дисертації викладено на 184 сторінках. Робота містить 5 таблиць, 6 рисунків, 1 додаток.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і доцільність дисертаційної роботи, засвідчено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Визначено мету, завдання дослідження, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, подано відомості про особистий внесок здобувача, апробацію та впровадження результатів, публікації, структуру та обсяг роботи.

У першому розділі «Теоретичні та практичні основи економічної підготовки учнів 5–9 класів сільських загальноосвітніх шкіл» висвітлено соціально-педагогічні передумови вдосконалення економічної освіти учнів загальноосвітніх шкіл; стан досліджуваної проблеми; проаналізовано особливості економічної підготовки учнів 5–9 класів сучасних сільських загальноосвітніх навчальних закладів; розкрито сутність поняття «економічна підготовка» школярів.

На основі проведеного історичного аналізу економічної підготовки учнів з'ясовано, що її впровадження в навчальних закладах здійснювалося в декілька етапів, які розрізнялися за її метою, завданнями і, як наслідок, змістом, формами та масштабами економічної освіти. Відповідно, економічна освіта на кожному з етапів мала свої особливості, обумовлені соціальним замовленням суспільства щодо економічної підготовки дітей та молоді і перспективами розвитку суспільства в цілому, особливостями здійснення школою навчально-виховної діяльності, розвитком педагогічної науки тощо.

З'ясовано, що лише на початку 1990-х рр. економічна підготовка учнів стала реалізуватися в процесі вивчення спеціальних курсів з економіки. Виявлено, що поглиблену економічну підготовку учнів було розпочато на базі спеціалізованих класів економічного профілю, а також в економічних ліцеях. Ретроспективний аналіз економічної підготовки учнів сприяв осмисленню сучасних проблем економічної підготовки учнів основної школи в процесі вивчення основ сільськогосподарської праці.

На основі аналізу теоретичних засад і практичної реалізації освітніх завдань нами визначено, що економічна підготовка учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці – це цілеспрямований педагогічний процес, що передбачає оволодіння сукупністю економічних знань, умінь та навичок, формування в особистості якостей, необхідних для життя і праці в умовах ринкової економіки, успішної самореалізації в суспільстві.

Встановлено, що економічна підготовка учнів 5–9 класів на сучасному етапі реалізується в трьох напрямках. Для першого характерна економізація загальноосвітніх дисциплін, що теоретично дозволяє вирішувати завдання економічної підготовки за рахунок використання міжпредметних зв'язків.

Проте переважна більшість педагогів не підготовлена для реалізації цього напрямку.

Для другого напрямку характерним є вирішення завдань економічної підготовки в процесі допрофесійного та профільного навчання учнів основної та старшої школи. При цьому економічна підготовка розглядається як необхідна складова поглибленої підготовки до майбутньої професії або подальшого навчання.

Третій напрям здійснення економічної підготовки пов'язаний із включенням до змісту шкільної освіти окремого предмета або декількох відповідних курсів, які б сприяли вирішенню освітньо-виховних завдань цього напрямку.

Сучасна економічна підготовка здійснюється в процесі вивчення загальноосвітніх предметів, позакласної діяльності, гурткової роботи, продуктивної праці, професійної підготовки в загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних та вищих навчальних закладах.

Аналіз реального стану економічної освіти учнів в умовах загальноосвітньої школи виявив навчально-методичну невідповідність організаційних форм, традиційних методів навчання та дидактичних засобів сучасному рівню модернізованої шкільної освіти, що значно знижує рівень сформованості їх економічної компетентності.

У другому розділі «Шляхи та засоби підвищення ефективності економічної підготовки учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці» визначено і обґрунтовано основні педагогічні умови економічної підготовки учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці та розроблено структурно-функціональну модель формування знань, вмінь та навичок в учнів 5–9 класів.

У ході дослідження встановлено, що підвищити успішність економічної підготовки учнів 5–9 класів у процесі сільськогосподарської праці можна завдяки ефективним педагогічним умовам, структура яких включає такі складові, як концептуальна, технологічна, діагностична.

З'ясовано, що основними педагогічними умовами економічної підготовки учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці за концептуальною складовою є методологічні принципи гуманізації та індивідуалізації, природовідповідності, технологізації, наступності, соціальної адекватності, соціального партнерства. У сукупності зазначені принципи утворюють систему, яка сприяє ефективній економічній підготовці учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці.

У дослідженні визначено мету та завдання економічної підготовки учнів 5–9 класів основної школи. Так, мета полягає у формуванні економічної компетентності особистості, готовності до успішного й гармонійного

функціонування в умовах ринкової економіки. Реалізація педагогічних завдань економічної підготовки учнів основної школи передбачає: забезпечення оволодіння учнями економічними знаннями, уміннями та навичками з метою засвоєння певних способів перетворюючої діяльності щодо створення матеріальних і духовних цінностей; економічного світогляду й економічного мислення; забезпечення рівня економічної підготовки, який дозволить учням продовжити навчання на економічних факультетах у вищих навчальних закладах, здобувати вищу економічну освіту тощо.

Встановлено, що особливе значення має наступна складова – технологічна, яка передбачає удосконалення змісту, форм та методів економічної підготовки учнів.

Трансформація змісту економічної освіти передбачає: здійснення перегляду та оновлення економічних знань, які знаходяться в залежності від умов суспільного життя, що постійно змінюються; забезпечення доступності матеріалу для сприймання учнями 5–9 класів, залучення яскравих фактів, що буде сприяти підвищенню інтересу до економічних проблем; визначення основних економічних проблем, економічних понять, теорій, законів, установлення їх взаємозв'язків та логічних розумових і практичних дій, завдяки яким вони можуть бути засвоєні; забезпечення міжпредметних зв'язків.

Визначений зміст економічної підготовки учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів знайшов відображення в розробленій нами програмі з трудового навчання варіативного модулю «Технологія сільськогосподарського виробництва (рослинництво)». Програма включає розділи та теми з основ економіки та основ підприємництва, а саме: «Основи економіки сільськогосподарського виробництва», «Правові та економічні основи ведення сільського господарства», «Вибір напрямку господарської діяльності», «Організація виробництва продукції рослинництва», «Основи економічного аналізу господарювання», «Законодавче регулювання фермерської діяльності».

На основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури, вивчення передового педагогічного досвіду нами узагальнено інноваційні методи та визначено найбільш доцільні: теоретично-практичний, інтерактивний, проектний.

Доведено, що використання інноваційних методів у процесі економічної підготовки дозволяє організувати справжню дослідницьку, творчу, самостійну діяльність школярів; використовувати різноманітні методи: проблемного викладу, частково-пошукові, дослідницькі (розповідь, пояснення, бесіда, лекція, метод прикладу, ілюстрування та демонстрування, привчання, змагання, практичні та лабораторні роботи, метод творчих проектів, проблемні методи навчання, аналіз економічних ситуацій, рольові і ділові ігри, вправи в ситуаціях

економічного вибору тощо). При цьому перевага надавалася проблемним методам навчання, які сприяли оволодінню учнями такими прийомами розумової діяльності, як аналіз, синтез та узагальнення.

За результатами роботи визначено, що найбільш продуктивними формами економічної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів, спрямованими на формування економічних знань, вмінь та навичок, є діяльність на уроці (практикуми та факультативи, практичні заняття); масові форми позаурочної та позашкільної роботи (лекції, перегляд науково-популярних фільмів, екскурсії, суспільно корисна праця; гурткова робота, заходи з профорієнтації; рольові та ділові ігри, дослідництво, проектна діяльність).

В удосконаленні форм економічної підготовки учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці, особлива увага приділялась соціально-економічній практиці, яка спрямована на застосування економічних знань та вмінь, формування економічно значущих якостей особистості в умовах конкретної практичної діяльності.

Встановлено, що соціально-економічна практика найбільш ефективно здійснюється в колективних сільськогосподарських підприємствах, фермерських господарствах, агрофірмах тощо. Предметом цього виду практики є професійні проби, професійне самовизначення учня, набуття ним життєвого досвіду. Результат практики полягає у професійній орієнтованості учня, набутті досвіду виконання елементів майбутньої професійної діяльності, практичного уявлення про майбутню роботу.

Діагностична складова педагогічних умов економічної підготовки учнів передбачає визначення рівня навчальних досягнень школярів. Діагностична складова включає систему тестового контролю і передбачає управління навчально-виховним процесом шляхом визначення його результатів, діагностування рівня та якості економічної підготовки, набутих проектних і техніко-технологічних знань та практичних умінь учнів.

Встановлено, що як засоби управління формуванням економічних знань, вмінь та навичок доцільно використовувати, по-перше, можливості тестового контролю, по-друге, тематичний контроль знань учнів в умовах рейтингового оцінювання.

На основі проведених узагальнень нами розроблено структурно-функціональну модель формування економічних знань, вмінь та навичок в учнів основної школи і окреслено її блоки (рис. 1.).

До кожного з них побудовано змістові складові, які відображають розгорнуту структурно-функціональну модель з відповідними компонентами: *цільовий* (соціальні потреби, мета і завдання економічної підготовки учнів);

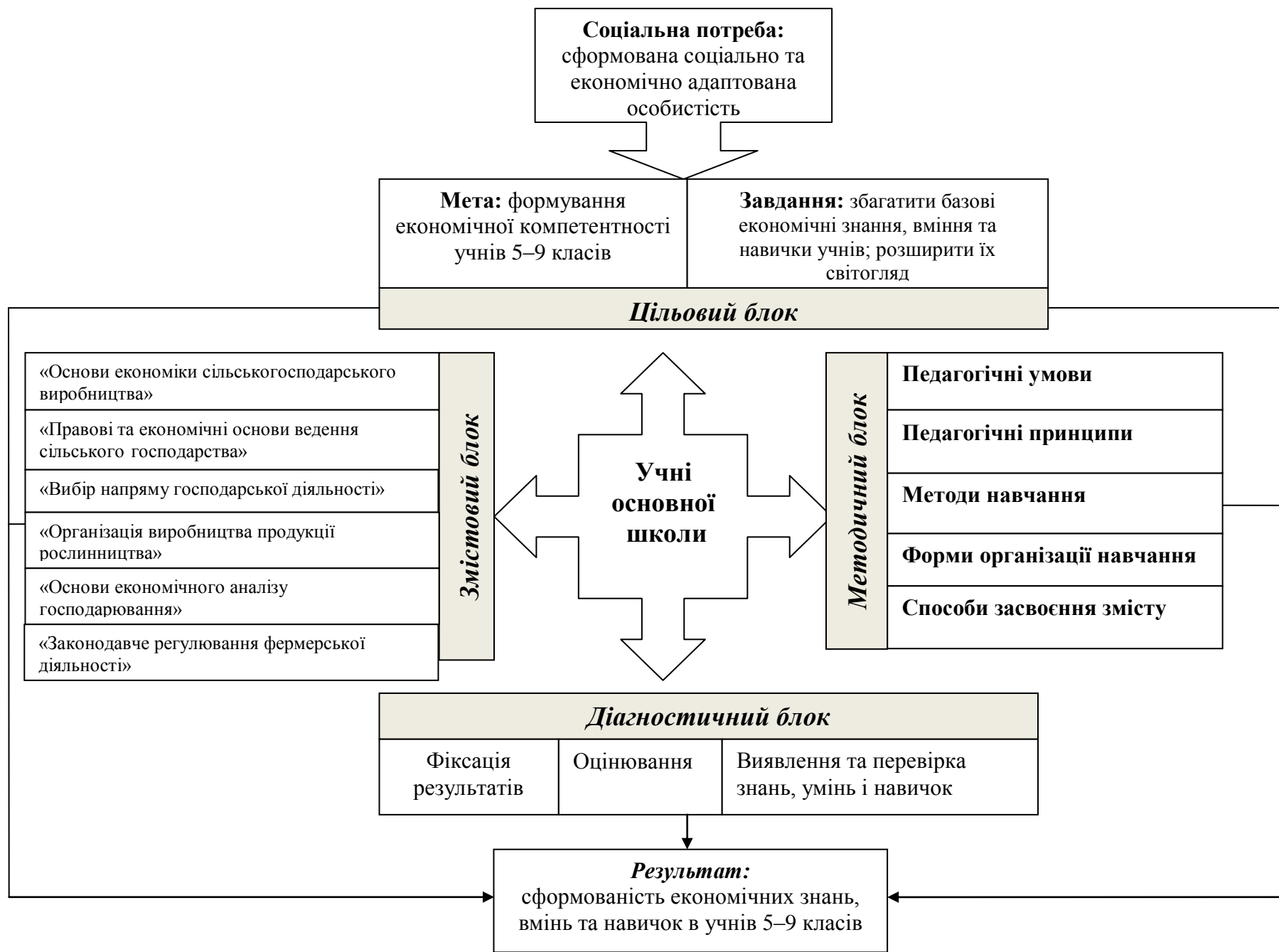


Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування знань, умінь та навичок в учнів 5–9 класів

змістовий (змістове забезпечення економічної підготовки); *методичний* (педагогічні умови, принципи, форми, методи, способи засвоєння змісту); *контрольно-оцінний* (форми, види та методи діагностики рівнів сформованості економічних знань, вмінь та навичок, оцінювання, фіксація результатів).

У третьому розділі «**Організація та результати експериментального дослідження**» висвітлено питання формування економічних знань, вмінь та навичок в учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці; дослідно-експериментальної перевірки педагогічних умов економічної підготовки учнів основної школи; аналіз результатів педагогічного експерименту.

З'ясовано, що особливе значення в економічній підготовці учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці має рівень сформованості економічних знань, вмінь і навичок та економічно значущих якостей особистості.

Враховуючи вищезазначене, розроблені нами педагогічні умови економічної підготовки учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці вимагали експериментального підтвердження. Був проведений педагогічний експеримент, мета якого – виявлення результативності запропонованих педагогічних умов. Для цього використовувалися такі критерії та показники: засвоєння економічних знань, розвиток економічних умінь, розвиток економічно значущих якостей особистості (підприємливість, працелюбність, наполегливість).

Для оцінки рівня сформованості економічних знань, вмінь і навичок та економічно значущих якостей особистості за основу було обрано трирівневу систему оцінювання за високим, середнім та низьким рівнями. Варто відзначити, що формування контрольних та експериментальних груп здійснювалося на рівноправних умовах шляхом випадкового відбору. Констатувальний етап експерименту показав, що рівень сформованості економічних знань, вмінь і навичок та економічно значущих якостей особистості в зазначених класах був приблизно однаковий.

У процесі формувального етапу експерименту на основі порівняння експериментальних та контрольних груп, що характеризують рівні економічних знань, вмінь і навичок та економічно значущих якостей особистості, можна зробити висновок про ефективність розроблених підходів щодо економічної підготовки учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці (рис. 2, 3, 4).

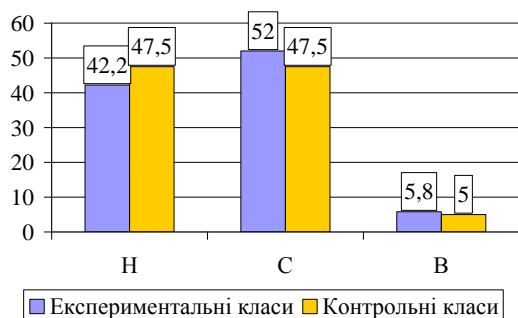


Рис. 2. Показники рівнів засвоєння економічних знань учнів контрольної та експериментальної груп на формульованому етапі експерименту, %

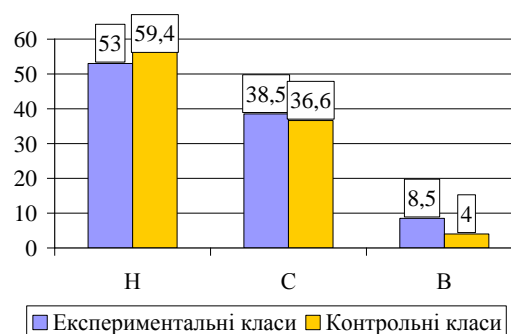


Рис. 3. Показники рівнів розвитку економічних вмінь та навичок учнів контрольної та експериментальної груп на формульованому етапі експерименту, %

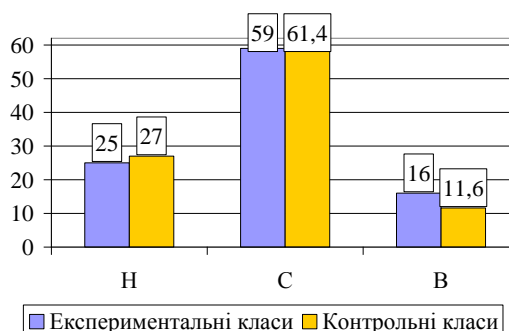


Рис. 4. Показники рівнів розвитку економічно значущих якостей особистості учнів контрольної та експериментальної груп на формульованому етапі експерименту, %

Таким чином, здійснення цілеспрямованої економічної підготовки учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці на основі розроблених та науково обґрунтованих педагогічних умов забезпечує успішність процесу, свідченням чому є збільшення числа учнів із високим та середнім рівнем сформованості економічних знань, вмінь та навичок.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу філософських, економічних, психолого-педагогічних, методичних джерел, які розкривають стан досліджуваної проблеми в теорії і педагогічній практиці, здійснено теоретичне узагальнення проблеми економічної підготовки та підтверджено її актуальність на сучасному етапі розвитку освіти.

Встановлено, що необхідність і своєчасність її розробки зумовлені тим, що Україна пов'язує свій подальший розвиток із ринковою економікою, яка актуалізує створення системи безперервної економічної підготовки.

На основі узагальнень різних наукових підходів, аналізу практики з'ясовано, що економічна підготовка учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці – це цілеспрямований педагогічний процес, що передбачає оволодіння сукупністю економічних знань, умінь та навичок, формування в особистості якостей, необхідних для життя і праці в умовах ринкової економіки, для успішної самореалізації в суспільстві.

2. Встановлено, що підвищити успішність економічної підготовки учнів 5–9 класів у процесі сільськогосподарської праці можна завдяки ефективним педагогічним умовам.

Визначено, що педагогічні умови економічної підготовки учнів 5–9 класів – це сукупність взаємопов'язаних компонентів навчально-виховного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі, які забезпечують економічну підготовку учнів. Структура педагогічних умов включає такі складові, як концептуальна (принципи, мета, завдання), технологічна (зміст, форми, методи), діагностична (тестовий та тематичний контроль).

З'ясовано, що основними педагогічними умовами економічної підготовки школярів є: приведення принципів, мети і завдань економічної підготовки учнів основної школи у відповідність до сучасної соціально-економічної ситуації; удосконалення та розширення змісту, форм і методів економічної підготовки учнів; зокрема, залучення їх до участі в соціально-економічній практиці, налагодження співпраці з фінансово-економічними інституціями тощо.

У процесі дослідження, на основі теоретичних узагальнень та практичної реалізації освітніх завдань розроблено структурно-функціональну модель формування знань, вмінь і навичок учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці та описано її структуру. Виявлено, що процес формування економічних знань, вмінь та навичок має такі складові: цільова, де вихідним компонентом є мета; змістова, що забезпечує зміст економічної підготовки; методична, яка вказує на взаємодію двох учасників навчально-виховного процесу (вчителя й учня); оцінювально-результативна, що передбачає діагностику рівнів сформованості економічних знань, вмінь та навичок.

3. Обґрунтовано, що для виявлення результативності запропонованих педагогічних умов доцільно використовувати такі критерії та показники: засвоєння економічних знань, розвиток економічних умінь, розвиток економічно-значущих якостей особистості (підприємливість, працелюбність, наполегливість).

У ході дослідження відповідно до розроблених критеріїв нами виокремлено три рівні сформованості економічних знань, вмінь та навичок учнів: високий, середній і низький, до кожного з яких розроблено описову характеристику для здійснення педагогічного діагностування.

4. Здійснено експериментальну перевірку ефективності педагогічних умов економічної підготовки учнів 5–9 класів, яка свідчить про те, що запропонований зміст програми «Технологія сільськогосподарського виробництва (рослинництво)», форми і методи його реалізації були дієвими.

Рівні сформованості економічних знань, вмінь, навичок та економічно значущих якостей особистості, що відбувалися при включенні учнів у відповідну практичну діяльність, визначалися за допомогою анкетування учнів, бесід, моделювання ситуацій, рольових ігор, самоаналізу учнів та зіставлення їх результатів з даними спостережень педагогів, батьків тощо.

Виконане дисертаційне дослідження не вичерпує усіх сторін складної та багатоаспектної проблеми економічної підготовки школярів. На нашу думку, вимагають подальшого теоретико-експериментального висвітлення такі питання: розробка системи безперервної економічної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів; проектування особистісно зорієнтованих педагогічних технологій, що забезпечують формування в учнів основних елементів економічної культури, їх підготовку до усвідомленого вибору професій сфери економіки та бізнесу; визначення ролі та місця сім'ї, позашкільних навчальних закладів та інших соціальних інституцій у цьому процесі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Програми, підручники:

1. Романчук О. М. Трудове навчання, 5–12 класи : програма для загальноосвітніх навчальних закладів / О. М. Романчук, Л. І. Денисенко, В. К. Сидоренко та ін. – К. : Перун, 2005. – 256 с.
2. Романчук О. М. Технологія сільськогосподарського виробництва (рослинництво) : програма варіативного модуля з трудового навчання для учнів 5–9 класів загальноосвітньої школи / О. М. Романчук. – К. : Фенікс, 2013. – 25с.
3. Романчук О. М. Трудове навчання. Обслуговуючі види праці: підр. для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О. М. Романчук, О. П. Гнеденко, Л. І. Денисенко та ін. – К. : Пед. думка, 2005. – 176 с.
4. Романчук О.М. Трудове навчання. Технічні види праці : підруч. для 5 класу загальноосвіт. навч. закл. / О. М. Романчук, В. М. Мадзігон, Н. А. Калініченко та ін. – К. : Пед. думка, 2005. – 112 с.

5. Романчук О. М. Трудове навчання. Технічні види праці: підруч. для 6 класу загальноосвіт. навч. закл. / О. М. Романчук, В. М. Мадзігон, Н. А. Калініченко та ін. – К. : Перун, 2006.–192 с.

6. Романчук О. М. Трудове навчання. Обслуговуючі види праці : підр. для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О. М. Романчук, О. П. Гнеденко, Л. І. Денисенко та ін. – К. : Пед. думка, 2007. – 248 с.

7. Романчук О. М. Трудове навчання. Обслуговуючі види праці : підруч. для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О. М. Романчук, О. П. Гнеденко, Л. І. Денисенко, Н. А. Калініченко, Т. С. Мачача, А. І. Романчук, М. П. Туров. – К. : Пед. думка, 2008. – 256 с.

8. Романчук О. М. Трудове навчання. Технічні види праці : підруч. для 8 класу загальноосвіт. навч. закл. / О. М. Романчук, В. М. Мадзігон, Н. А. Калініченко та ін. – К. : Пед. думка, 2008.–240 с.

9. Романчук О.М. Трудове навчання. Обслуговуючі види праці: підр. для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О. М. Романчук, О. П. Гнеденко, Л. І. Денисенко та ін. –К. : Пед. думка, 2009. – 256 с.

10. Романчук О.М. Трудове навчання. Технічні види праці : підруч. для 9 класу загальноосвіт. навч. закл. / О. М. Романчук, В. М. Мадзігон, Г. А. Кондратюк та ін. – К. : Пед. думка, 2009. – 176 с.

Статті у наукових фахових виданнях:

11. Романчук О.М. Особливості змісту модуля «Технології виробництва і первинної переробки продукції сільського господарства» у підручниках з трудового навчання / О. М. Романчук // Зб. наук. пр. Уманського Держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини. – К. : Наук. світ, 2002.– С. 99–100.

12. Романчук О. М. Особливості розділу «Технологія виробництва і первинної переробки продукції сільського господарства» в підручнику «Трудове навчання» // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. – К. : Пед. думка, 2003. – Вип. 3. – С. 33–34.

13. Романчук О.М. Теоретичні засади економічної підготовки учнів 5–9 класів у процесі трудового навчання / О. М. Романчук // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – Вип. 17 : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – С. 194–199.

14. Романчук О. М. Формування економічних понять в учнів 8-9 класів у процесі вивчення сільськогосподарської праці / О. М. Романчук // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Вип. 36 : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – С. 188–193.

15. Романчук О. М. Економічна підготовка учнів 5–9 класів загальноосвітньої школи на сучасному етапі / О. М. Романчук // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – Вип. 16 : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011.– С. 223–227.

16. Романчук О. М. Соціально-педагогічні передумови впровадження економічної освіти учнів загальноосвітніх шкіл / О.М. Романчук // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Пед. науки: реалії та перспективи. – Вип. 37 : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – С. 28–33.

Матеріали конференцій, тези:

17. Романчук О. М. Соціально-педагогічні передумови впровадження економічної освіти учнів загальноосвітніх шкіл / О. М. Романчук // Наукова еліта у розвитку держав : зб. матеріалів II Міжнар. наук.- практ. конф., Україна, Київ, 9–10 жовт. 2012р. – Вип. 1. – К. : ТОВ «Праймдрук», 2012.– С. 173–178.

18. Романчук О. М. Сучасний стан та перспективи розвитку економічної підготовки учнів в практиці роботи основної школи / О. М. Романчук // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2011 рік: інформаційне видання. – К. : Інститут педагогіки, 2012.– С. 290–291.

19. Романчук О. М. Особливості створення розділу «Технологія сільськогосподарської праці» у підручнику з трудового навчання для 5–6 класів / О.М. Романчук // Зміст і технології шкільної освіти : матеріали звітної наукової конференції Інституту педагогіки АПН України. – Київ, 30–31 березня 2005 р. Ч. 2. – К. : Пед. думка, 2005.– С. 36.

АНОТАЦІЇ

Романчук О.М. Економічна підготовка учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання технологій. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2013.

Дисертаційне дослідження присвячено теорії і практиці економічної підготовки учнів 5–9 класів. У дослідженні висвітлено соціально-педагогічні передумови економічної освіти учнів загальноосвітніх шкіл; стан досліджуваної проблеми; проаналізовано особливості економічної підготовки учнів 5–9 класів сучасних сільських загальноосвітніх навчальних закладів; розкрито сутність поняття «економічна підготовка» школярів.

Визначено та обґрунтовано основні педагогічні умови економічної підготовки учнів 5–9 класів у процесі вивчення основ сільськогосподарської праці, висвітлено питання формування економічних знань, вмінь та навичок учнів, здійснена дослідно-експериментальна перевірка педагогічних умов економічної підготовки учнів 5–9 класів.

У процесі дослідження встановлено, що підвищити успішність економічної підготовки учнів 5–9 класів у процесі сільськогосподарської праці можна завдяки ефективним педагогічним умовам, структура яких включає такі складові, як концептуальна, технологічна, діагностична.

Експериментально доведено ефективність запропонованих удосконалень педагогічних умов економічної підготовки учнів основної школи у загальноосвітніх навчальних закладах.

Ключові слова: економічна підготовка, економічні знання, вміння і навички, економічне мислення, педагогічні умови.

Романчук А.Н. Экономическая подготовка учащихся 5–9 классов в процессе изучения основ сельскохозяйственного труда. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения технологиям. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2013.

Диссертационное исследование посвящено теории и практике экономической подготовки учащихся 5–9 классов.

Раскрыто состояние экономической подготовки учащихся, историко-педагогические основы экономического образования, обучения и воспитания.

Определены педагогические условия, обеспечивающие результативность опытной программы в формировании экономических знаний учащихся 5–9 классов. Структура которых включает такие составляющие, как концептуальная (принципы, цели, задания), технологическая (содержание, формы, методы), диагностическая (тестовый та тематический контроль). Осуществлена их экспериментальная проверка.

Установлено, что педагогические условия экономической подготовки учащихся 5–9 классов – это совокупность взаимосвязанных компонентов учебно-воспитательного процесса в общеобразовательном учебном заведении, которые обеспечивают экономическую подготовку учеников.

В ходе исследования было доказано, что основными педагогическими условиями экономической подготовки учащихся общеобразовательных учебных заведений являются: приведение принципов, целей и задач экономической подготовки учащихся в соответствие современной социально-экономической ситуации; усовершенствование содержания, форм и методов

экономической подготовки учащихся; привлечение учащихся к участию в социально-экономической практике, к сотрудничеству с финансово-экономическими институтами.

Доказано, что предложенные педагогические условия обеспечивают позитивные изменения в повышении уровня экономической подготовки учеников 5–9 классов.

В результате экспериментальной проверки предложенных педагогических условий разработана структурно-функциональная модель экономической подготовки учащихся и описаны ее структурные элементы. Экспериментально проверена эффективность ее действия и технологий экономической подготовки учащихся основной школы. Доказано, что уровень экономической подготовки в экспериментальных группах по сравнению с контрольными становится выше.

Установлено, что экономическая подготовка учащихся зависит от разработанных методик: использование ситуационных упражнений, обучающих игр, решение проблемных задач, которые позволяют школьникам осознать роль экономических знаний в их жизни и деятельности.

Проведено исследование педагогических условий экономической подготовки учеников в общеобразовательных школах. Определены ее принципы, цель и задачи. Охарактеризована структура содержания, форм и методов экономической подготовки учеников 5–9 классов.

Представлены особенности формирования экономических знаний и умений учащихся основной общеобразовательной школы.

Экспериментально проверены предложенные педагогические условия экономической подготовки учащихся общеобразовательной школы. Установлено, что уровень экономической подготовки учащихся основной школы в экспериментальных группах по сравнению с контрольными существенно более высокий.

В результате исследования доказано, что эффективность экономической подготовки учеников 5–9 классов в процессе изучения основ сельскохозяйственного труда будет успешной и эффективной при таких организационно-методических условиях: вовлечение учащихся в активный познавательный процесс; сотрудничество учителей, специалистов современного агропромышленного производства с учениками при решении различных проблем, экономических задач; свободный доступ к необходимой экономической информации; максимальное приближение учебно-трудовой деятельности школьников к условиям труда на современном производстве; привлечение, при необходимости, к экономической подготовке учащихся специалистов сельского хозяйства и проведение лабораторно-практических занятий на основе материально-технической базы производства; создание банка

квалифицированных характеристик профессий сельского хозяйства. Содержание каждого условия предусматривает четкое и методически грамотное построение учебно-воспитательного процесса при организации экономической подготовки учащихся.

Выполненной в процессе диссертационного исследования работой не исчерпывается сложная проблематика экономической подготовки школьников.

Требуют дальнейшего теоретико-экспериментального исследования такие вопросы: разработка системы непрерывной экономической подготовки учащихся общеобразовательной школы; проектирование личностно-ориентированных педагогических технологий, что обеспечит формирование у школьников основных элементов экономической культуры, их подготовку к выбору профессии сферы экономики и бизнеса.

Ключевые слова: экономическая подготовка, экономические знания, умения и навыки, экономическое мышление, социально-педагогические условия.

Romanchuk O.M. Economic training of pupils of 5–9 grades in a process of learning agricultural labor. – Manuscript.

Dissertation for a candidate of pedagogical science degree, specialty 13.00.02 – theory and methodology of learning technologies. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2013.

Dissertation is devoted to theory and practice of economic training of pupils of 5–9 grades. Social-pedagogical conditions of economic education of pupils of secondary school, were reviewed in the survey; as well as state of the studied problem; peculiarities of economic training of pupils of 5–9 grades of modern rural secondary schools were analyzed; essence of the concept «economic training» of pupils, was revealed.

Main pedagogical conditions of economic training of pupils of 5–9 grades in the process of learning basics of agricultural labor were defined and reasoned, issue of forming of economic knowledge, pupils' skills and abilities was highlighted, experimental review of pedagogical conditions of economic training of pupils of 5–9 grades, was made.

In the process of survey it was established that increase of performance of economic training of pupils of 5–9 grades in the process of agricultural labor can be achieved with effective pedagogical conditions, structure of which includes such components as conceptual, technologic, diagnostic.

Effectiveness of the proposed improvements of pedagogical conditions of economic training of pupils of primary school in secondary schools was experimentally proven.

Keywords: economic training, economic knowledge, skills and abilities, economic thinking, pedagogical conditions.